

ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE - "DOBŘÝ ŽÁK"

V PROSTŘEDÍ ELITNÍ ŠKOLY

Věra SEMERÁDOVÁ

Ústav pedagogických a psychologických výzkumů,

Pedagogická fakulta UK, Praha

Termíny "dobrý" a "špatný" žák jsou ve vědomí veřejnosti ty nejběžnější pojmy, vyjadřující školní úspěšnost dítěte. Obecně jsou spojovány hlavně s hodnocením známkami, a to jak v okruhu angažovaných laiků - rodičů, prarodičů, tak i širší veřejnosti. Kolikrát můžeme slyšet otázku "tak co, jaké bude/bylo vysvědčení?"

Ke konci školní docházky se stávají adekvátní termínům studijní x nestudijní typ, (třída) a projikuje se tak do nich i plánovaná profesionální kariéra. Jak často jen dítě slyší *"když chceš na tu průmyslovku / gymnázium/kuchaře musíš si zlepšit tu češtinu/ fyziku/průměr."*

Ve škole předkládají učitelé dětem již o něco širší obraz dobrého žáka. Už nestačí mít jen dobré známky, ale *"dobrý žák neopisuje"*, *"dobrý žák nenapovídá"*, *"dobrý žák se nepere"* a potom *"tohle dobrý žák nedělá"*. Ke kategorii výkonnosti zde přistupuje ještě kategorie dodržování určitých norem, pravidel chování, které by měl školák přijmout a řídit se podle nich.

Obecná představa dobrého žáka je tedy poměrně plochá. Je to ten žák, který dostává dobré známky a se kterým nejsou kázeňské problémy. Špatný žák je pak prostě jeho opak.

Zcela automaticky předpokládáme, že děti samy přijaly tuto naši definici a ztotožnily se s ní, že i jejich obraz dobrého žáka odpovídá této představě.

Ale jak definovat "dobrého žáka" ve škole s rozšířenou výukou jazyků, kde všichni mají dobré známky a kde nejsou závažnější kázeňské problémy? Jsou tady "špatní žáci", když trojka, tedy známka dobrá, je považována za selhání a jejím důsledkem je často i návrat žáka do původní, nejazykové školy? *"Nejvíc řečí mají ti, co selhávají. Mají trojky."* říká např. třídní učitelka. Ani během vyučování nejsou vidět opakované neúspěchy dětí, snad s výjimkou jednoho, dvou žáků v hodinách matematiky. Je samozřejmé, že většina dětí chce studovat na střední škole, nejčastěji na gymnáziu, a že volba učňovského oboru je zde výjimkou.

Abychom si ujasnili, co to vlastně znamená "být dobrý žák" za těchto podmínek, zeptali jsme se na to těch největších odborníků, tedy žáků samých. Jejich odpovědi z řízených rozhovorů pak byly doplněny zúčastněným pozorováním, několika písemnými charakteristikami dobrého a špatného žáka a krátkými rozhovory s třídní učitelkou. (Sledována byla osmá třída, podle hodnocení učitelů i ředitele školy, jedna z nejlepších tříd na škole).

Že obraz dobrého/špatného žáka je jiný z perspektivy učitele a jiný z perspektivy dítěte ukázaly již první rozhovory: *"Špatný žák je jaký, jak se pozná? Špatnej žák z hlediska učitele?"* nebo *"Dobrej žák pro koho?"* - to byly nejčastější reakce dětí.

Podívejme se na daný jev nejprve z pohledu učitelky. Ta na otázku "jaký je dobrý žák" odpovídá: *"Nemusím je diferencovat, nutí je to samo" "Je mezi nimi rivalita, přejou si i horší známku."* (rozuměj jeden druhému) *"Jsou tu rodičovské tlaky na děti"*. Je to tedy kategorie cílevědomosti úsilí, která je pro obraz dobrého žáka charakteristická z perspektivy učitele.

Rozhovorů s dětmi bylo provedeno více a byly také delší a snad i proto je jimi podaný obraz bohatší a plastičtější. Zde dominovaly následující kategorie: Stejně jako u učitele je zde:

1) cílevědomost: dobrý žák má nějaký cíl a systematicky se ho snaží dosáhnout, vyvíjí určité volní úsilí *"dosáhne, co chce"*, *"jestli to teda nedělá jako cíl, že by chtěli být nějaký vysoký osobnosti ve společnosti"* a naopak špatný žák *"si řekne asi když se mi nechce učit, tak se nebudu učit"*. Objevuje se tu i motiv vyhýbání se škole: *"Třeba nějaká holka, víc času je doma než je ve škole vlastně"*.

Pak tu jsou další kategorie:

2) Intelligence: dobrý žák musí látce rozumět, to je nezbytný předpoklad. *"Dobrej žák, kterej to prostě přečte, pochopí, hodně logickej takovej."* Žák, který se látku naučí bez porozumění, není dobrý žák, i když má dobré známky. Nejčastěji používané pojmy tady jsou "šprt" a "šrotit se".

3) Výkon: dobré známky nejsou nezbytným atributem dobrého žáka a horší známky nemusí nutně znamenat špatného žáka. *"Protože já znám lidi, který třeba se učeje a sou chytrý a stejně maj špatný známky. A lidi, který se neučeje a třeba maj taháky a nebo tomu nerozuměj a maj dobrý známky. Takže podle známek by se to moc hodnotit nemělo."* Známky však jsou nástrojem, bránou, která ovlivňuje/zavírá dveře ke střední škole. *"Prostě*

ona nám dala trojky. Takže... Tím nám vlastně zkazila přístup k tomu gymnázium, že jo."

4) Zájem: "měl by prostě se vo to trošku zajímat"

5) Zařazení do kolektivu: "Jak se pozná dobrej a špatnej žák, jak to tady je?"
"Posuzujou se podle zapojení a stranění společnosti."

6) Slušnost: "se umět chovat, učit, že jo, tak akorát"

V písemných charakteristikách "dobrého" a špatného" žáka uváděly děti jednak stejné kategorie jako v rozhovoru, a to kategorie:

3) Výkon: dobře se učí, měl by mít dobré známky

5) Zařazení do kolektivu: nesmí se stranit kolektivu, straní se kolektivu, všichni ho většinou berou vážně

Tato kategorie je zde ale diferencovanější, obsahuje několik subkategorií:

a) Dobrý kamarád: je dobrý kamarád, je kamarádem všech svých spolužáků

b) Sympatie: sympáťák, není protivný, správný kluk (holka)

c) Upřímnost: měl by být upřímný, nepomlouvá,

6) Slušnost: slušný, vychovaný, nesmí fetovat, ochotný, nepodvádí, nelže
Objevila se tady ale i nová kategorie -

7) Komunikace: otevřená komunikace - bavit se o všem

V obrazu dobrého žáka tedy identifikujeme tři hlavní okruhy:

I. velmi dobré VROZENÉ ROZUMOVÉ SCHOPNOSTI, zahrnující schopnost látku rychle porozumět a zapamatovat si ji. To je kategorie inteligence.

II. vědomou MOTIVACI s ní související vynaložené VOLNÍ ÚSILÍ, obsahující vědomí cíle, kdy známka je nástrojem k jeho dosažení. Sem řadíme kategorie cílevědomost, zájem a výkon.

III. dobrou SOCIÁLNÍ ADAPTIBILITU, kam patří kategorie slušnost, komunikace a kategorie zařazení do kolektivu s jejími subkategoriemi dobrý kamarád, sympatie a upřímnost.

To, že v obrazu "dobrého žáka" nacházíme dimenzi vrozených schopností a volní síly, odpovídá obecné představě, i když tyto okruhy jsou daleko diferencovanější, zpracovanější, než jsme původně očekávali. Zajímavým zjištěním je však to, že děti samy zdůrazňují hlavně sociální stránku svého školního úspěchu. Jednu z úspěšných strategií zvládnutí školních požadavků uvádí následující kazuistika, kterou jsme nazvali:

Úspěšný mladý muž

Petr je vysoký, urostlý chlapec v saku a s kravatou. Světlejší vlasy má ostříhané na odrostlejšího ježka, hranatá brada a výraznější ortodontická anomalie spíše podtrhují jeho maskulinní vzhled, než aby byly nějakým estetickým hendikepem.

Je centrem všeho dění ve třídě, ať již při hodině nebo o přestávce. Může te ho slyšet i vidět všude, kde se něco děje. Jeho aktivita v hodině je průměrná, nápadně však vzrůstá, jakmile se jedná o činnosti přímo nesouvisející s výukou - kdy je potřeba někam doběhnout, něco zařídit apod.

V pololetí 8. třídy si výrazně zlepšil prospěch (má nyní jednu dvojku), ale i v 7. třídě měl vyznamenání. Hlásil se na gymnázium, kam byl přijat hned v prvním kole přijímacího řízení.

Petr žije s matkou, otcem a starší sestrou, studentkou gymnázia. Otec má vysokoškolské vzdělání a je spoluvlastníkem soukromé společnosti, matka má středoškolské vzdělání a má soukromou živnost. Zhruba obden kontrolují chlapcovu školní přípravu a je-li potřeba (což se stává zřídka), pomáhají mu s učením. Chtějí, aby se denně připravoval na vyučování, což Petr plní (alespoň u některých předmětů). Chodí také na soukromé hodiny angličtiny a němčiny a v 7. ročníku i češtiny. Jeho představy o další školní kariéře a představy rodičů se naprosto shodují - nejprve gymnázium a pak samozřejmě vysoká škola. Petr má ve třídě několik dobrých kamarádů, ale přesto udává, že se po prázdninách moc do školy netěší. Myslí si, že se ve škole naučí spoustu důležitých věcí, ale využije z nich pouze něco. Závodně hraje softbal a věnuje se modelářství. Pokládá se za jednoho z nejlepších žáků ve třídě. V budoucnu by se rád "zdokonalil ve výuce cizích jazyků, rád bych vystudoval gymnázium a vysokou školu a našel si zaměstnání v cizině".

Rodina, zvláště otec, poskytuje chlapci velmi silný vzor "Můj otec chtěl, abych uměl alespoň jeden důležitý cizí jazyk. Otec sám absolvoval ZŠ s rozšířenou výukou jazyků". "Má starší sestra měla v mých pěti letech zájem o to, aby ze mne byl chytrý chlapec, a proto mne učila psát a procvičovala se mnou základní počty.."

Je bezesporu nejvlivnějším žákem třídy, ale na žebříčku oblíbenosti zaujímá až jedno z posledních míst. Spolužáci o něm nejčastěji říkají, že je "frajer", "vejtaha", "myslí si, že je nej", na druhém místě si stěžují, že "často mě mlátí", "surový", "každého mlátí". Ale na druhé straně dostává i charakteristiky jako: "inteligentní", "kamarádský", "má smysl pro humor". Ani Petr není spolužáky příliš nadšen. Píše o nich: "dobrý kamarád, ale znám lepší", "kamarádím s ním jako s počítačovým kamarádem" nebo "výhylkové chování". Ale má tu i přátele: "perfektní kamarád ze všech stran". Podstatně shovívavější je k dívkám: "rozumná a pěkná holka", "perfektní holka" a u několika připsal: "rád s těmahle holkama konverzuju". Avšak i mezi nimi jsou takové, o kterých napíše "nevadí m", "namyšlená" a podobně. Momentálně chodí s jednou z nejhezčích dívek ve třídě.

Učitelé o něm říkají: (s úsměvem) "Petr, to je dáreček", "je úspěšný, hlavně u dívek", "ví, co vám má říct", "Něco provede, pak přijde a říká: 'já vím, to jsem neměl' a pak to udělá znovu".

Petr je "dobrý žák" - je inteligentní, má velmi dobré známky, úspěšně složil přijímací zkoušky na gymnázium. Občas má sice problémy s chováním, ale nakonec se mu je vždy podaří nějak vyřešit. Ve třídě má nejen přátele, ale i nepřátele, ale ať je tomu jakkoli, je plně zapojen do jejího společenského života. Je velmi cílevědomý, ví, co chce, a vyvíjí úsilí, aby toho dosáhl, a to jak ve škole, tak mimo ni. Také velmi dobře ví, co od něj ze strany dospělých očekává, a umí toho úspěšně využít. Otec je pro něj významným vzorem právě takového úspěšného muže.